Zeitschrift: Museum Helveticum ad juvandas literas in publicos usus apertum
Herausgeber: Litteris Conradi Orellii et Soc.
Band: - (1748)
Heft: 11

Artikel: Io. Iacob. Breitingeri, dissertatio epistolica, qua argumenta, quibus clausulae o.d. vulgo propugnari solet, modeste expenduntur
Autor: Breitinger, J. Jacob
DOI: https://doi.org/10.5169/seals-394629

Nutzungsbedingungen
Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Mehr erfahren

Conditions d'utilisation
L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. En savoir plus

Terms of use
The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. Find out more

Download PDF: 22.02.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, https://www.e-periodica.ch

JO. JACOB. BREITINGERI,

Diſſertatio Epiſtolica,

qua Argumenta,

quibus

CLAVSVLÆ O. D. ΑΥΘΕΝΤΙΑ

vulgo propugnari ſolet,

modeſte expenduntur.

Ad

Virum venerandum atque eruditiſſimum

JO. CASPARVM HVLDRICVM

Cœtus Turicens. qui in Templo Abbatiſſano colligitur, PASTOREM clariſſimum.

QUum nuper in publica deliberatione Quæſtio forte incideret de Αὐθεντίᾳ Clauſulæ Orationis Dominicæ, qualis apud S. Matthæum Cap. VI: 13. in noſtræ ætatis Codicibus græcis typis exſcriptis paſſim his conceptis verbis legitur: Ὅτι σου ἐστιν ἡ βασιλεια, καὶ ἡ δυναμις, καὶ ἡ δοξα εἰς τους αἰωνας. Ἀμήν: atque ut fieri ſolet in quæſtionibus, in quas quaſi aliud agendo incidimus, varia in utramque partem eſſent iactata, quæ accuratiore indagine & diſquiſitione haud indigna videbantur: Conſtitui apud animum meum in hanc cauſſam diligentius incumbere, atque præmiſſis nonnullis, quæ ad

huius

huius controverſiæ hiſtoriam illuſtrandam facere poſſent, ea Argumenta, quibus vulgo huius Epilogi, quo ſacra Precum formula a dulciſſimo Sotere tradita concludi ſolet, Αὐθεντία & divina auctoritas propugnatur, ſub examen revocare atque modeſte expendere: Idque eo maxime conſilio, ut ſummorum Virorum, quorum opera Deus O. M. in emendandis Eccleſiæ noſtræ Sacris uti voluit, circa hanc Quæſtionem dubitationes ac diſſenſum a calumnia vindicarem, ſimulque patefacerem, eam perſuaſionem, quæ deinceps apud nos invaluit, non iis rationibus niti atque confirmari, quæ omni exceptione maiores ſint, neque nullam amplius dubitationem relinquant. Hanc autem Disquiſitionem, ſi recte Te novi, VIR VENERANDE atque AMICISSIME, præclaro Nomini Tuo a me inſcribi, non indigne feres; neque enim aspernari poterit Tua Humanitas iſtud pietatis officium, quo meum erga Te ſtudium, & quantum Eruditioni ac Judicio Tuo tribuam, publice declarare volui: Immo vero etiam Judicium Tuum de hac cauſſa expetere audeo; quod dum facio, velim Tibi perſuadeas, quoniam nihil mihi prius aut antiquius eſt quam ſolida veritatis cognitio, Te non poſſe ullum mihi gratius præſtare officium, quam ſi me non malo animo errantem placide in viam reducas, vel etiam ipſius cauſſæ, quam impugnare ac labefacere ſuſtineo, patrocinium in Te ſuscipias: Doleo enim hanc cauſſam non firmioribus hactenus præſidiis fuiſſe communitam.

Notum eſt ERASMUM *Roterod.* in typis exſcribendo N. T. græci Codice inter primos deſudaſſe: quibus

bus præſidiis inſtructus tantum opus fuerit aggreſſus, qua fide ac diligentia in eo verſatus ſit, ipſe in *Apologia* lectu digniſſima his profitetur verbis: *Reſtituimus, quæ temporum ac librariorum vitio fuerant depravata, idque fecimus, neque levi quod dici ſolet brachio, neque temere; ſed primum ex Canonum conſilio, ad Græcæ originis fidem, examinatis exemplaribus latinis, neque tamen fidentes paucis, aut quibuslibet. Laurentius Valla VII. bonæ fidei Codices ſe ſecutum fuiſſe teſtatur. Nos in prima recognitione IV. Græcis adiuti ſumus, in poſteriore V. Deinde conſultis tum pervetuſtis tum emendatis aliquot Latinæ Linguæ voluminibus: Nec hoc contenti, discuſſis & exploratis probatiſſimis Autoribus, non oſcitanter obſervavimus, quid citarint, quid legerint, quid emendarint, quid interpretentur. Atque hisce rebus omnibus qua licuit vigilantia, certe ſumma fide, collatis ac penſitatis, quod optimum iudicavimus, ſecuti ſumus: Et hac lege in medium contulimus, ut nihilo ſecius ſuo quisque iudicio frueretur.* Hinc a *Joanne OECOLAMPADIO*, qui ſociam ipſi operam in caſtigandis primæ editionis Anni MDXVI. formulis præſtitit, hanc laudem meruit, quam publico teſtimonio conſignatam ad calcem illius Libri adiectam legimus: *Ego vero, cui hac hieme alioquin Theologiæ apud Baſilienſes vacaturo feliciſſima* magni ERASMI *conſuetudo contigit, non poſſum non teſtari infatigabilem hominis ſtrenuitatem, vix credendam in tractando fidem. - - Admirabile enim ſpectaculum mihi erat - - dictantem recognoſcentemque, quantum tria præla exciperent, videre, ac nihilo ſecius interim Græca Latinaque exemplaria, eaque varia & vetuſtiſſima conſulentem, Græcos Latinosque Interpretes conferentem, priſcos ac recentiores primæ ſimul ac infimæ claſſis Scriptores perpendentem. Hinc eſt, quod non ſenſa*

modo

modo aperuerit, . . ſed nec verbula minima articulosque ipſos & apiculos minutiſſimos præterierit. Et mirum profecto, neque multum a manifeſta contradictione abeſt, hanc Erasmi græcam Editionem poſterioribus curis caſtigatam per duo fere Secula pro unica genuini Textus norma, non ſine ſuperſtitione & contra Erasmi conſilium, fuiſſe habitam; neque tamen interea ullum vel infimi ſubſellii hominem extitiſſe, qui non putarit in interpretandis Sacris Libris pro concione populi ſibi quoties libitum fuerit impune licere huius Editionis fidem & auctoritatem convellere. Præferunt quidem Græcæ Erasmi Editiones Clauſulam Orationi Dominicæ adiectam; ſed tanquam additamentum aliquod, quod Græcis librariis eſſet transſcribendum: Ita enim in Apologia ſua diſerte ERASMUS: *Comperio quædam apud illos* (Græcos) *addita ex more ſolenni, veluti Coronidem illam ſic additam precationi dominicæ, quemadmodum apud nos in calce Pſalmorum adiicitur:* Gloria Patri. *Ea non reſecuimus a contextu, ſed tamen in Commentariolis admonemus addita. Nam is error minus habet periculi, cum quod frequenter comperio factum, ex aliis locis adſcribit Lector, quod in ſimili ſententia deerat alibi.* Habes rationem cur non e textu eliminatam voluerit hanc περιοχήν: Accipe ex eius *Annotationibus*, quare ab hominibus Orationi Dominicæ additam eandem cenſeat: *Hanc Coronidem in omnibus Græcorum exemplaribus adiectam comperio. Verum quando nec in ullis Latinorum exemplaribus adſcriptum viſitur, nec exponitur ab HIERONIMO, aut ullo prorſus Interpretum, præter CHRYSOSTOMUM & hujus abbreviatorem recentem THEOPHYLACTUM, apparet ex ſolenni conſuetudine ſic additum, ut angelicæ Salutationi*

tioni quædam adiecerunt, nec ab Angelo dicta, nec a quopiam alio. Conſimili ſtudio adiectum eſt in fine Pſalmorum, Gloria Patri. *Proinde non eſt cur* LAURENTIUS VALLA *ſtomachetur bonam precationis dominicæ partem fuiſſe decurtatam. Magis taxanda fuerat illorum temeritas, qui non veriti ſunt, tam divinæ Precationi ſuas nugas aſſuere: Nugas enim iure dixerim ad divinam Doctrinam, quicquid ab hominibus profectum fuerit; præſertim, ſi quod ab hominibus annexum ſit, ad Chriſtum Autorem conferatur. Quod ſi quis contendat, hoc ab ipſo Chriſto fuiſſe additum, neceſſe eſt, ut fateatur, omnes noſtros, ac totam Romanam Eccleſiam hactenus fugiſſe bonam partem dominicæ Precationis: ac ne Africanam quidem recte legiſſe. Nam* CYPRIANUS *enarrans peculiari libello locum hunc Evangelii, ne verbo quidem agnoſcit hanc Coronidem. Porro qui ideo putant ab Evangeliſta fuiſſe additam, quod* CHRYSOSTOMUS *interpretetur, levi nituntur argumento. Siquidem interpretatur ille, quod ſolennis uſus Eccleſiæ Græcanicæ quotidie ſonabat: perinde quaſi quis enarrans Pſalmos, interpretaretur ſolennem illam Coronidem:* Gloria Patri & Filio &c. *Nec mirum ſi hoc dignatus eſt facere Chryſoſtomus, cum in Homiliis diligenter exponat Hymnum, quo monachi quidam ſoliti ſunt conſecrare convivium ſuum. In aurea Catena hoc modo citatur Chryſoſtomus:* Quia vero ſolicitos nos fecerat inimici memoria, in hoc quod dixerat, *libera nos a malo,* rurſus audaciam præbet per hoc, quod in quibusdam libris ſubditur, *quia tuum eſt regnum &c. quod unde ſumtum ſit neſcio: nam hæc verba non reperiuntur in Chryſoſtomi commentariis. Qui contendunt hanc Coronidem adſcriptam fuiſſe ab Evangeliſta, iidemque confirmant, hanc editionem aut eſſe Hieronymi, aut certe ab illo caſtigatam; velim ut explicent*

plicent nobis, cur ille tantam Sacræ Precationis partem auſus ſit omittere, qui ne in commentariis quidem ullam huius fecerit mentionem. Hæc quum ſint dilucidiora, quam ut argumentis egeant, tamen non defuerunt, qui mihi ex hoc quoque loco gravem ſtruerent calumniam. Ex quo loco clarum eſſe arbitror, Erasmum nonniſi re probe expenſa & graviſſimis rationibus inductum de huius Clauſulæ aut Coronidis in hoc Matthæi loco ἀυθεντίᾳ & divina origine dubitaſſe, eamque ſuſpectam habuiſſe: Poſtquam enim animadverterat, a nullo veterum Interpretum, ne quidem ab iis, qui Orationem dominicam dedita opera enarrant, hanc περιοχὴν agnoſci, neque a Latinis exemplaribus præferri, neque ab Eccleſia Latina vel Africana unquam pro genuina fuiſſe habitam, neque in antiquis illis Commentariis, quos ORIGENES & HIERONYMUS adhibito iudicio critico publicarunt, unquam extitiſſe; præterea autem intelligeret Græcos illos Codices, quibus ipſe, VALLA, ac pauci alii hactenus fuerant uſi, neutiquam eius ætatis eſſe, ut hunc antiquitatis conſenſum poſſent convellere; non temere aut præter rationem ſtatuiſſe videtur, hanc Coronidem ſequiori demum ætate ex ſolenni Eccleſiæ uſu, in Græcis Matthæi Libris ac Codicibus Orationi Dominicæ fuiſſe adſcriptam: in quo iudicio ſuo hunc Criticorum Canonem ſecutus eſt, quem Clariſſ. WITHBYUS *V. L.* p. 28. his verbis effert: „ Lectiones Vari„ antes a MSS. deſumtas, quas nec antiqui Pa„ tres, nec Græci Commentatores, nec Verſio„ nes vetuſtiſſimæ agnoverunt, iure optimo reii„ ciendas eſſe nemo inficiabitur. „ Et quanquam non defuerint, qui Erasmi hoc iudicium invidioſis

ſis criminationibus inviſum reddere omnibus modis ſunt conati, de quibus *in Capit. Argum. contra moroſos quosdam ac indoctos* ipſe graviter ita conqueritur: *Sed audio quosdam ita loqui: Rem amplectimur, ſed offendiculum datur multitudini, ſi ſenſerit in libris,* (in formulis) *quos hactenus ſecuti ſumus, ineſſe quicquam vel vitiatum, vel non intellectum. Primum non iſta ſcribuntur multitudini, ſed eruditis & præcipue Theologiæ candidatis: Hos offendi non oportet: Neque nos correctionem appellamus laborem noſtrum, ſed annotationes. Neque cuiquam moleſti ſumus aliter citanti, & veterem, aut etiam depravatam Editionem ſequenti. Ab ipſis potius naſcitur offendiculum, qui in publicis concionibus, qui in compotationibus, qui in vehiculis ac navibus apud idiotas ac mulierculas vociferantur eſſe, qui ſacros libros & PRECATIONEM DOMINICAM EMENDET. Miſera vero conditio ſacrorum voluminum, ſi horum autoritas pendet ab indoctis, ut fere ſunt, librariis, aut temulentis typographis.* Nihilominus tamen non defuerunt Viri eruditionis ac ſapientiæ laude clariſſimi, qui rationum pondere commoti hoc ERASMI de O. D. Clauſula iudicium ſuo calculo comprobarunt: Et ut de noſtris tantum loquar, ipſe B. HVLDR. ZVINGLIVS in *Annotationibus ad Matthæi Evangelium*, quas ex ore eius excerptas LEO JUDÆ edidit, ubi diligenter enarrat Orationem Dominicam, hanc Clauſulam penitus omittit: idque non temere, ſed certo conſilio factum eſſe, quod hanc Clauſulam a Domino non eſſe profectam perſuaſum haberet, inde manifeſtum eſt, quoniam *translatio Tigurina Germanica*, cuius Textum in publicis ad populum Sermonibus, (• quibus iſtæ annotationes maximam partem ſunt excerptæ,) ſecutus eſt,

hanc

hanc Coronidem non agnoſcat. In omnibus enim editionibus Bibliorum vernaculis, quæ Tiguri ab anno MDXXIIII usque ad annum MDXXXI curatæ & typis exſcriptæ ſunt, hæc Clauſula deſideratur, atque O. D. ita concluditur: **Sondern erlöß uns von dem Uebel. Amen.** Ita reperias in editionibus, quæ ex officina (*) *Chriſtophori Froſchoueri* hoc temporis ſpatio prodierunt, v. c. anno MDXXIIII in fol. Eiusdem anni in forma quam vocant duodecima characteribus latinis: Anno MDXXVIII eadem forma: Anno MDXXX. in 8vo characteribus latinis. Sic etiam in iis exemplaribus, quæ an. MDXXIIII in 8vo apud *Joh. Hager* typis exſcripta ſunt. Accedit, quod etiam in utroque (**) Catechismo a LEONE

(*) Poſt annum MDXXX omnes editiones Froſchoueranæ vernaculæ, toties repetitæ, hanc Clauſulam præferunt: quemadmodum etiam in latinis Bibliorum editionibus ex verſione Tigurina, quæ in N. T. Erasmum fere expreſſit, Clauſula hæc quoque addita legitur: Quod ſine dubio etiam in vernaculis editionibus, Erasmi exemplo, factum eſt, qui quamvis illam ſuſpectam habuit, eam tamen ex editionibus ſuis noluit expunctam: ne itaque Erasmo audaciores videri poſſint, deſideratam hactenus hanc Clauſulam poſt annum MDXXX rurſus in textum receperunt. Incidi tamen in editionem N. T. forma 12ma, quæ apud RODOLFUM WOLFIUM anno MDCXIII impreſſa eſt, in qua Matth. VI: 13. ita legitur: Sonder erlöß uns von dem böſen. Amen. Ex præfatione autem cognoſcitur, quod Clauſula omiſſa ſit, quia Froſchouerianam editionem de anno MDXXVIII *κατὰ πόδα* exprimit.

(**) Titulus Catechismi ita habet: Catechiſmus chriſtl. Klare und einfalte vnleitung in den Willen vnd in die Gnad Gottes, darinn nit nu die Jugedt, ſunder ouch die Eltern underricht, wie ſy ire Kind in den Gebotten

NE JUDÆ conſcripto, & cum BULLINGERI præfatione anno MDXXXIIII. publicato hæc clauſula cum in ipſa precum formula, tum etiam in eius enarratione fuerit prætermiſſa. Diſerte vero magnus BVLLINGERVS hanc Clauſulam tanquam aſſumentum humanum repudiat, primum in *Commentariis in Matth.* anno MDXLII editis, ubi poſtquam pluribus enarraſſet Orationem Domini, hæc tandem p. 68. b. ſubdit: *Adiicitur ſub finem Orationis dominicæ ante voculam Amen a quibusdam:* Quia tuum eſt regnum & poteſtas & gloria in ſæcula. *At ERASMUS teſtatur illa verba non reperiri in ullo vetuſto exemplari Latino, in Græcis quidem exemplaribus omnibus videri adiecta, ſed a nemine niſi uno CHRYSOSTOMO & ejus imitatore THEOPHYLACTO exponi: itaque videri ſibi Orationi dom. adiecta, quemadmodum Pſalmis quidam ſubiungunt:* Gloria Patri & Filio. &c. *Addit idem ille: Proinde non eſt, cur L. VALLA ſtomachetur, bonam precationis dom. partem fuiſſe decurtatam: magis taxanda fuerat illorum temeritas, qui non veriti ſint tam divinæ precationi ſuas nugas aſſuere: Nugas enim iure dixerim ad divinam doctrinam quicquid ab hominibus profectum fuerit: præſertim ſi quod ab hominibus annexum ſit, ad Chriſtum Autorem conferatur.* Ad eundem fere modum additis novis quibusdam argumentis in *Sermonum Decadibus Decad. V. Serm. V. Tom. III.* p. m. 320. qui An. MDLI editus eſt. Et quum deinceps hæ Sermonum Decades An. MDLVIII.

Gottes, in chriſtlichem Glouben, und råchtem Gebått vnderwyſen mögind. Geſchriben durch Leonem Jude, Diener des Worts der Kilchen Zürich. in 8vo Vide ibi pag. LXXXIII. & pag. XCIII. & XCIIII.

MDLVIII. a *Joanne HALLERO*, Theologo Bernenſi, tanquam communis quædam forma ſanioris Doctrinæ ab Helveticis Eccleſiis poſt Sacrorum emendationem receptæ in promiſcuum chriſtianæ plebis uſum ſub titulo Bullingers Haußbuch vernaculo Sermoni eſſent redditæ, hæc ipſa diſputatio de Orationis Dominicæ Clauſula, tanquam plebis cogniſioni & eruditioni non ſubtrahenda, in omnes iſtius Libri editiones eſt transfuſa: Dabo ipſa eius verba ex *Halleri* interpretatione: Es ſezen aber etliche vor dem Wort Amen gleich nach denen Worten, Sondern erlöß uns vom Böſen / dieſe Worte hinzu: Dann dein iſt das Reich / und die Kraft / und die Herrlichkeit / in Ewigkeit. Es bezeuget aber Erasmus von Rotterdam in ſeinen Annotationibus über das N. T. daß dieſe Worte in keinem alten latiniſchen Exemplar gefunden werden. In dem griechiſchen werde es wohl allenthalben hinzugeſezt, aber von keinem der über das N. T. geſchrieben, ausgelegt, ohn allein von Chryſoſtomo und ſeinem Nachfolger Theophylacto. Darum bedunke ihn, es ſeyen dieſe Worte zum Vater unſer hinzugethan, wie von etlichen den Pſalmen angehängt ſind dieſe Worte: Ehre ſey dem Vater und dem Sohn. ꝛc. Er ſezt auch weiter alſo: Darum darf Laur. Valla eben nicht ſo ſehr zürnen und ſagen, daß ein guter Theil des Vater unſers abgehauen ſeye. Es iſt vielmehr derjenigen Vermeſſenheit zu ſchelten, die ſich nicht geſcheuet haben, dieſem ſo göttlichen Gebett ihre Stempaney anzuflicken: Denn das nenne ich Stempaneyen gegen der Lehre Gottes zu rechnen, was von Menſchen kommt, beſonders wenn man das Chriſto als einem Anfänger zuſchreibt,

das

das aber von Menſchen kommt. Es zweifelt aber nicht allein Erasmus an dieſem angehängten Stük: Sondern auch das Hiſpaniſche Exemplar, ſo man Complutenſe nennet, meldet, daß es gläublicher ſeye, dieſe Worte gehören nicht zum Vater unſer / und ſeyen durch Fürwiz etlicher Buch-Schreiber und Abſchreiber hinzugethan. Es wird ferner in jezgedachtem Exemplar gleich dieſes hinzugeſezt: Wiewohl aber der H. Chryſoſtomus in ſeinem Comment. über den Matth. Homel. 20. dieſe Worte auslegt, als gehörten ſie zum Text; ſo wird doch gläublicher geachtet, daß ſchon zu ſeiner Zeit die wahren urſprünglichen Exemplar an dieſem Ort ſeyen gefälſcht worden, dieweil man nicht lieſt, daß vor der Zeit irgend einer aus den Latiniſchen, auch der allerälteſten, dieſer Worte gedacht habe. Und das iſt auch die Wahrheit: Dann die fleiſſigen Ausleger, auch die ihnen ſonderlich das Vater unſer von Wort zu Wort auszulegen fürgenommen haben, als da geweſen ſind, Cyprianus, Hieronymus, und Auguſtinus, haben dieſes angehängten Stüks nicht mit einem Wort gedacht. Quid itaque mirum, BULLINGERUM in *Catecheſi pro adultioribus* An. MDLIX. mandantibus Miniſtris Eccleſiæ Tigurinæ, ad utilitatem iuventutis vel Scholæ Tigurinæ, conſcripta, in enarratione Orationis Dominicæ hanc Clauſulam, tanquam præter rationem ipſi adiectam, alto ſilentio præterire? Quod dein etiam in translatione huius libelli vernacula, quæ An. MDXCVII. a *Jo. Wolfio* novæ ſuæ Editioni des Bullingerſchen Haußbuchs ſubiuncta fuit, religioſe ſervatum & obſervatum eſt. Quid mirum eundem BULLINGERUM in *Compendio Chriſtianæ Religionis*

ligionis An. MDLVI. germanice edito, Lib. VII. Cap. X. & a formula Orationis, quemadmodum a Chriſto fuerit prolata, & ab explicatione ſubiuncta hanc Clauſulam omnino voluiſſe excluſam. Habuiſſe vero *Bullingerum* in hac cauſſa Fratres ſuos ſibi ſuffragantes & ὁμοψήφους, vel ex eo manifeſtum eſt, quod hos ipſos libros, in quibus hanc diſputationem diligentius inſtituit, & Clauſulam illam tanquam humanum commentum proſcribit, partim iis mandantibus, in publicum Scholarum & promiſcuæ plebis uſum conſcripſit: Hoc enim in ſolenni Precum formula, quotidiano & publico & privato uſu tantopere frequentata, niſi iis probantibus & calculum ſuum adiicientibus, ipſi nunquam tentare licuiſſet. At neque deſunt aperta huius rei teſtimonia: Fidem faciat CONR. PELLICANVS in *Comment. in Matth.* An. MDXXXVII. edito, p. 67. ubi hæc leguntur: *Hanc Coronidem apud Græcos appoſitam, Latinis ignotam, apparet ex ſolenni conſuetudine ſic additam, ut Angelicæ Salutationi quædam adiecerunt, nec ab Angelo dicta, nec a quopiam alio, utpote apud Græcos:* Quia peperiſti Servatorem animarum noſtrarum. *Sic Pſalmis adiectum:* Gloria Patri & Filio. &c. *Quod ſi quis contendat a Chriſto adiectam, neceſſe eſt fateatur; omnes noſtros, & Romanam Eccleſiam & Africanam non recte legiſſe* Quando ne Cyprianus quidem *vel verbo eam agnoſcit: & Hieronymus quoque nullam eius in Commentariis mentionem facit.* Huc inprimis etiam facit, quod in AGENDIS ECCLESIASTICIS, ſub titulo **Chriſtliche Ordnung und Brüch der Kilchen Zürich**, de annis MDXXXV: MDLXIII: MDLXXXI: MDCXII: (*) quoties-cun-

(*) Primum occurrit hæc Clauſula O. D. in formula gra-

cunque O. D. formula diſerte exponitur, illa, omiſſa Clauſula, conſtanter in his verbis finitur: **Sonder erlöß uns von dem Böſen. Amen.** Atqui cum hæc conſtans fuerit principum Eccleſiæ noſtræ Doctorum perſuaſio, graviſſimis rationibus nullo modo deſtituta; iure merito quæſiveris, qui ergo factum fuerit, ut deinceps hæc O. D. Clauſula citra ullam dubitationem & in N. T. Codices vernaculos, & in Libellos Catecheticos atque Liturgicos fuerit poſtliminio recepta, & ab Interpretibus ac Oratoribus publicis, tanquam pars Orationis Dominicæ, ab ipſo Domino tradita, pro concione expoſita ac venditata: vix enim credibile eſſe, hoc citra novum & accuratum huius Quæſtionis examen, quo argumenta huic Clauſulæ fidem abrogantia, ab *Erasmo* primum, mox etiam a *Bullingero* prolata, diligenter fuerint diſcuſſa & foliis leviora inventa, novaque ac firmiora pro eius divina auctoritate præſidia excitata; aut etiam citra publicum Eccleſiæ judicium, factum eſſe aut fieri potuiſſe? At mihi quidem nihil eius quicquam, neque de ſuscepto a quoquam accurato examine, neque de judicio Eccleſiæ publico conſtat; & gratiſſimum revera is mihi præſtaret officium, qui tale quid a noſtris aut tentatum unquam, aut confectum eſſe, antequam hæc de

---

tiarum actionis, qua utuntur poſt deductum aliquod funus; quæ Agendis eccleſiaſticis demum circa finem Seculi XVI acceſſit: Atque admodum probabile eſt, nonniſi poſt annum MDCXX hanc Clauſulam in Liturgias publicas fuiſſe receptam; Ita in Agendis de an. MDCXXXXIIII undecim vicibus diſerte ac plene legitur O. D. formula, ſubiuncta ſemper Clauſula: quæ in ſuperioribus editionibus deſideratur,

de Coronidis huius apud Matthæum divina autoritate perſuaſio uſu inter nos invaleſceret, edocere poſſet. Quoad autem hoc deſiderabitur, non aliam eius facti rationem invenire poſſum, quam quæ ab ERASMO in *Capit. Argum. contra moroſos quosdam ac indoctos* §. 36. his verbis explicatur: *Neque quicquid receptum eſt in uſum eccleſiaſticum, continuo receptum eſt iudicio. Quædam caſu irrepunt, ad quæ connivet Eccleſia; præſertim ſi non videantur ad fidei morumque periculum pertinere. Immo fieri poteſt, ut in hoc genere quædam ad tempus ignoret Eccleſia.*

Poſtquam vero dudum iam hæc perſuaſio de Clauſula, tanquam O. D. parte neceſſaria, ab ipſo Chriſto tradita, inter nos uſu fuerat confirmata; plurimi quidem extiterunt, qui eam rationibus aſſerere ſunt aggreſſi, qui quoniam adverſus Pontificios hanc cauſſam agere videri volebant, plura ſibi aliquando licere exiſtimabant. Ex noſtris, qui in publica ad plebem chriſtianam Inſtitutione huius cauſſæ patrocinium ſuscepit, atque argumentis a Clariſſ. WITSIO ſubminiſtratis potiſſimum uſus eſt, fuit quondam Vir Clariſſimus & de cœleſti Doctrina meritiſſimus J. J. HULDRICUS, *Ethices & J. N. Prof. & in Orphanotroph. Paſtor primarius:* Hic in Sermonibus S. quibus Dominicam Orationem non perfunctorie pertractavit, quosque An. MDCCXII. ſub titulo das geiſtliche Rauchwerk publicæ luci expoſuit, antequam ad Clauſulæ illius tractationem accederet, dedita opera in hanc cauſſam incubuit, atque IV. præcipue argumentis docere inſtituit, hanc O. D. Coronidem, uti apud Matthæum extat, ipſo Domini ac Soteris noſtri ore prolatam divinæ ac

Sacræ autoritatis eſſe. Liceat autem iam nobis hæc ipſa argumenta, quæ vulgo pro Coronide illa adduci ſolent, ſub examen revocare, ut intelligamus, quantum ipſis in hac cauſſa tribuendum ſit. Prius vero quam ad ipſum examen accedo, operæ pretium erit nonnulla de ſtatu, natura ac momento huius Quæſtionis præmonere. Nimirum, ſi quid intelligo, omnis Quæſtio huc redit: Utrum Clauſula illa, quæ apud Matthæum Cap. VI: 13. Orationi Dominicæ in noſtris Codicibus, græcis perinde ac e græco converſis, hodie paſſim ſubiecta legitur, ab ipſo Domino ac Sotere noſtro, tanquam pars neceſſaria, quæ ad integritatem illius formulæ pertineret, fuerit addita, atque proin a Matthæo ipſo calamo excepta & ſcripto tradita? An vero hæc Clauſula, quæ apud ſolum Matthæum ſacram hanc Precum formulam, ab ipſo Domino traditam, concludit, ſit ὑποβολιμαία, a Librariis demum ex ſolenni Eccleſiæ uſu, quo cum ipſa Precum formula in unam quaſi Orationem coaluit, Matthæi Evangelio adſcripta atque inſerta, ita ut neque a Chriſto Domino, neque a Matthæo profecta cenſenda ſit? Neutiquam ergo vel veritas huius Δοξολογίας aut Αἰτιολογίας, quam iſthæc Clauſula complectitur, vel uſus ac cum reliqua Doctrina ἀναλογία in disceptationem venit: Quanquam enim BULLINGERUS, præeunte ERASMO, minus digne de huius Clauſulæ argumento ſenſiſſe videri poſſit, quum non dubitavit dura in ſpeciem verba repetere, ac tantum non ſua facere, quibus *Erasmus* in temeritatem eorum invehitur, *qui non veriti ſint tam divinæ Precationi ſuas NUGAS aſſuere?* site tamen eius Sententiam perpendens eum longe aliud

aliud ſignificaſſe deprehendet, quam durior verborum ſonus prima fronte præ ſe ferre videtur: Clarum enim eſt ex ſubiuncta epexegeſi illum NVGARVM apellatione neutiquam reſpexiſſe ad argumenti rationem aut dignitatem; ſed ipſum promiſcue omnia ab hominibus profecta & ad Chriſtum Autorem temere translata, cuiuscunque ea generis aut argumenti fuerint, *Nugarum* nomine cenſere, ut ita horum hominum, qui ſua qualiacunque audent Chriſto transſcribere, temeritatem notaret, ſuamque adverſus divinam auctoritatem reverentiam ſignificanter declararet: Qualem animi pium affectum V. Cl. *Alb. BENGELIUS* in ſua de hac O. D. Clauſula Disquiſitione his verbis expreſſit: *Sane qui Verbum Dei reveretur, mundum mereri nolet, ut talem periocham, contra atque penes conſcientiam res fert, vel demat vel addat.* Verum Quæſtio de origine huius περιοχῆς apud Matthæum mere critica, & proinde eius generis eſt, quæ nonniſi hiſtoricis argumentis aut confirmari aut refelli poſſit. Quapropter illa non a quibusvis promiſcue, qui Theologiæ aliquod Syſtema explicare didicerunt, multo minus in concione plebis, quæ huius generis demonſtrationes capere non poteſt, in disceptationem vocanda; ſed iis in ſolidum relinquenda eſt, qui veterum monumentorum, ac MSS. Librorum uſu, nec non Artis Criticæ cognitione exercitatum probe & ſubactum ingenium habent: quo in genere *ERASMVS Roterdamus* ita excelluit, ut ſua ætate non haberet, qui cum ipſo comparari potuiſſet. Quod ſi iam ad examinandum ipſa argumenta accedamus, quibus vulgo Αὐθεντία Clauſulæ O. D. propugnari ſolet, primum ſe nobis offerunt eius generis, quæ

ad ſtatum Quæſtionis, prout ſupra a nobis definitus eſt, nullo modo pertinent. Primum ita habet: Dieſer Beſchluß iſt ohne Widerred herrlich und beweglich: Er iſt voller Kraft und voller Weisheit, voll Geiſt und voll Lebens. Er haltet in ſich die überzeugendeſten Urſachen, warum man ſein Gebett zu Gott dem himmliſchen Vater verrichten, und ſein Herz vor Ihm ausſchütten ſoll. Es ſind darinnen überdas enthalten die vorbündigſte Beweggründe, wie Gott den himmliſchen Vater zur Erhörung unſers Gebetts zu vermögen, ſo uns ſelber und unſern ſchwachen Glauben in der Hoffnung derſelbigen zu ſtärken. Keine andere als die höchſte himmliſche Weisheit hat ihn darum erſinnet: Kein anderer als der vollkommenſte Bett-Meiſter Jeſus dieſem Gebett einverleibet. Ad eundem fere modum CALVINUS in *Harm. Evang.* ad hanc pericopam p. m. 155. *Mirum eſt hanc precationis Clauſulam, quæ tam apte quadrat, a Latinis fuiſſe omiſſam. neque enim ideo ſolum addita eſt, ut corda noſtra ad expetendam Dei gloriam accendat, & admoneat quisnam eſſe debeat votorum noſtrorum ſcopus: Sed etiam ut doceat, preces noſtras, quæ hic nobis dictatæ ſunt, non alibi quam in Deo ſolo fundatas eſſe, ne propriis meritis nitamur.* At vero hoc genus argumentationis Clauſulæ illius αὐθεντίαν non probat, ſed præſupponit, etenim ſententiam eius & fines, qui cum reliqua precationis formula apte cohæreant, neque Deo ſint indigni, pandit ac deprædicat; non autem oſtendit, hanc Clauſulam eiusmodi veritates ambitu ſuo complecti, quæ non potuerint a Chriſtiano homine proficiſci & huic Precum formulæ adiungi. Atque mihi omnino perſuaſum eſt, ſi placuiſſet his patro-

patronis eam Sententiam amplecti, quæ hanc Clauſulam pro humano aſſumento reputat, illos in excogitandis cauſſis ac rationibus, ob quas cum reliquo precationis ſyſtemate non ſatis apte connexa ſit, non minus futuros fuiſſe ingenioſos & facundos: Admodum tunc proclive fuiſſet in hanc fere Sententiam differere: Equidem iam in ipſa præfatione Orationis Dominicæ, qua Deum ut Patrem, & quidem ut Patrem cœleſtem, cuius imperio omnia ſubſint, alloqui confidenter iubemur, paternus eius erga nos amor & infinita potentia, tanquam plenæ & ſolidæ fiduciæ fulcra & incitamenta, mentibus noſtris inſeruntur, & iam ſatis uberem fiduciæ materiam nobis ſuppeditant: Quid quod etiam Gloriæ eius ac Regni amplitudo ita commendatur ac celebratur in prioribus petitionibus, ut plane otioſa videri poſſit & ſupervacanea illa per ſuppoſititiam clauſulam repetitio. &c. Contra quum ſemel ut certum aſſumitur, hanc Clauſulam ab ipſo Domino traditam eſſe, tunc dubium nullum ſupereſt, quin ob ſapientiſſimas rationes fuerit a Domino adiecta, quas dein etiam hominum ſagacitas recte & inveſtigare & explicare poſſit. Præterea & abſona prorſus eſt iſthæc argumentandi ratio: Equidem ſi oſtendi poſſet, Clauſulam illam, quæ ab ipſo Domino tradita eſſe venditatur, ea continere, quæ cum reliqua oratione, cuius clauſulam conſtituit, nullo modo quadrare, aut Deo indigna, aut Analogiæ fidei non conſentanea videri poſſint; tum per ſe pateret, fruſtra illam divinæ originis cenſeri: Sed non ſtatim in contrarium, ſi quid Deo non indignum, nec a reliqua doctrina penitus abludens; quin potius cum præſentiſſimo hominum

commodo coniunctum deprehenditur, inferre licet, ergo hoc ab immediata divina revelatione eſſe arceſſendum & in Textu ſacro pro γνησίῳ ac indubitate genuino agnoſcendum: Quis enim in discernendis Librorum ſacrorum veris ac genuinis Lectionibus hunc Canonem admitteret: Quæcunque Lectio, quæcunque pericopa, quamvis additamenti nomine ſuſpecta, nihil continet, quod non aut Deo indignum aut Doctrinæ fidei contrarium ſit, aut quod cum reliqua orationis ſerie non poſſit conſiſtere, illa pro genuina ac legitima eſt agnoſcenda. Adhæc ſi valeret iſta argumentatio, qua uſus & neceſſitas huius Clauſulæ ſupra modum extollitur, ut vix poſſit quisquam ſine ſcelere de ſuppoſitione vel additamento cogitare, profecto non intelligo qui poſſint, quotquot hac perſuaſione ſunt imbuti, concedere, eam a S. Luca ſine piaculo potuiſſe ommitti. Denique iſta argumentandi ratio adverſus *Erasmum*, *Bullingerum*, ceteros, qui hanc Clauſulam lapſu temporis a Librariis ex ſolenni uſu Eccleſiæ apud Matthæum fuiſſe additam autumant, prorſus nullam vim habet: nihil enim eos impedit, quominus æque pie de huius Clauſulæ ſententia & argumento ſentiant, quanquam illam in Matthæi Codicibus pro ſuppoſititia habeant: Faciles enim ac libenter concedent, ſi quidem invicte demonſtrari poſſit, hanc Clauſulam neceſſariam O. D. partem conſtituere atque ab ipſo Domino eſſe traditam, cuncta hæc præconia, quæ large in illam congeruntur, in illam omnino quam maxime convenire.

Hæc de primo Argumento: Alterum ita habet: Dieſer Beſchluß iſt ſelbſt in den Schriften

des

des A. T. und in den Gebettern der Gläubigen ſelbiger Zeiten aufs feſteſte gegründet: als vornehmlich in dem Gebett und der Lobpreiſung Davids 1. Chron. XXIX: 10, 11, 12. Und darum zweifeln wir keineswegs, der Herr und Sohn Davids Jeſus habe ſelbigen auch aus dieſen Worten entlehnet. Eodem plane argumento utitur S. *GLASSIUS Philol. S.* p. 209. ſeq. *Scripturæ conformitatem fideique analogiam quod adtinet, ſatius certe eſt, addi* Δοξολογίαν *illam, quam omitti: Eſt enim conformis tum locis Scripturæ aliis, & cumprimis gratiarum actioni a Davide prolatæ* 1. Paralip. XXIX: 11. *ex qua deſumſiſſe Chriſtus Clauſulam illam* δοξολογικὴν *omnino videtur. Paulus* 2. Tim. IV: 18. *reddens ultimam petitionem de liberatione ab omni malo, coronida* εὐχαριστικὴν *addit hanc:* Cui gloria in ſecula ſeculorum. Amen. Quibus Clariſſ. WITSIUS, ut argumento novum aliquod robur conciliet, hæc præterea ſubiicit: *Accedit, quod discipuli Chriſti, in quibus Magiſtri agebat Spiritus, partes ſaltem aliquas eiusdem Doxologiæ divinis ſuis ſcriptis immiſcuerint. Paulum certe hoc factitaſſe comperimus.* 1. Tim. I: 17. *iterumque* Cap. VI: 16. *Idem Judas imitatus eſt Epiſtolæ ſuæ commate ultimo. Quum ergo conſimiles Doxologias & alibi legamus, unde ſua deſumere amavit Dominus, & apud eos, qui ſua a Domino mutuati ſunt; quidni agnoſceremus ea verba a Domino profecta eſſe, quæ Domino digniſſima eſſe diffiteri non poſſumus.* Eiusdem fere commatis eſt cum ſuperiore hæc argumentatio, quæ huc redit: In aliis quoque S. Scripturæ locis, itidemque in fidelium precibus ſimili fere modo gloria divini nominis, ſummæque Numinis perfectiones celebrantur: Ergo hæc Clauſula Orationi Dominicæ apud Matthæum ſubiecta, quæ v. 25.

Αιτιολογίας potius, quam Δοξολογίας rationem habere cenſenda eſt, non fuit ab alio, quam ab ipſo Chriſto Domino addita. Equidem ſi de eo iam conſtaret, quod eſt ipſum τὸ μέγα λίαν ζητούμενον, Chriſtum ipſum hanc Clauſulam, quæ apud Matthæum Orationi D. adiecta legitur, dictaſſe, tum vero nonniſi leviſſimam probabilitatis ſpeciem haberet, eundem ſimpliciſſimam hanc ſive Doxologiæ, ſive Aetiologiæ formulam aliunde fuiſſe mutuatum: tantum abeſt ut ex levi hac ſuſpicione quicquam circa Autorem, vel originem huius περιοχῆς, confici poſſit: antequam enim de facto conſtet, fruſtra eius comparatio cum aliis inſtituitur. Immo vero cuivis ſine longa & operoſa probatione aut exemplorum inductione per ſe patet, Sanctis omni tempore nihil fuiſſe ſolennius, quam Dei O. M. Gloriam & Potentiam dignis laudibus concelebrare: atque admodum probabile fit, ſimpliciſſimam ac breviſſimam hanc laudationis formulam inter Judæos pariter ac Chriſtianos communi uſu receptam ac frequentatam fuiſſe: ut adeo non minus vero ſimile ſit, eam ab homine aliquo apud Matthæum fuiſſe additam, quam a Chriſto ipſo præceptam. Id autem forte rectius ex analogia fidei & e Sanctorum exemplo conſtituitur, veritates illas, quæ Clauſula O. D. continentur, in ſe & abſtracte ſpectatas, utique divinæ originis & auctoritatis eſſe, quod paſſim in Sacris Libris inculcantur ac confirmantur: at vero in loco illo Matthæi hanc formulam non eſſe a Librariis additam, ſed ipſum Soterem Autorem agnoſcere, & ab ipſo Matthæo fuiſſe perſcriptam, hoc neque ex analogia fidei, neque ex aliorum exemplis probari poteſt. Ceterum ſi tantum de huius

huius δοξολογίας uſu in genere quæratur: Utrum illa & olim & hodie adhuc rectius cum Oratione Dominica coniungatur, an prorſus omittatur? nihil impedit, quominus & *Erasmus* & *Bullingerus* concedant, eam recte & pie & cum fructu cum Oratione Dominica in communi precum exercitio coniungi, quamvis eam non pro parte eius neceſſaria ab ipſo Domino præcepta agnoſcant.

Tertium Argumentum huiusmodi eſt: **Es iſt aus den Alterthümern der Juden zur Genüge bekannt, daß die Juden alle ihre Gebetter aus einer** Tradition **und Befehl ihrer Väter mit ſolchen Lobpreiſungen des göttlichen Nahmens, und meiſtens mit dieſen Worten:** ברוך השם כבוד מלכותו לעולם ועד **beſchloſſen haben. Wer will dann zweifeln Jeſus habe eine ſolche Lobpreiſungs-Formel an dem vollkommneſten aller Gebetter auslaſſen wollen.** At, ut verum fatear, mihi prorſus abſonum videtur, velle Orationis Dominicæ perfectionem aut imperfectionem ex comparatione cum Judæorum precandi formulis æſtimare; aut illi inſignem aliquem defectum imputare, ſi non habeat diſertam eamque a Judæis uſurpatam Δοξολογίας formulam adiunctam: quaſi ullæ preces absque ſeria benigniſſimi & potentiſſimi Numinis celebratione a miſeris homuncionibus fundi poſſint. Præterea non una hæc apud Judæos precum Clauſula obtinuit, quæ cum noſtra hac quadantenus conſonare videtur; ſed & aliæ, v. c. ברוך אתה י״י שמע תפלה, *Benedictus tu Domine, qui exaudis preces:* in Brach. fol. 29. col. 1. & huius generis plures: de quibus conſuli poſſunt ritualia & libri orationum Judaicarum. Quid quod ipſa hæc formula Δοξολογίας

apud

apud Judæos publici tantum uſus fuerat, qua populus preces a Sacerdote in Sanctuario recitatas, quamprimum aliquas finiiſſet, quaſi per Antiphonum obſignavit, clara & coniuncta voce inclamans: *Benedictum ſit nomen gloriæ regni eius in æternum*: ut pluribus docet J. SAUBERTUS in *Diſſert. de Precibus Hebræorum* §. 9. 10. & 11. Nunc autem non intelligo, quæ Chriſtum ratio movere potuerit, ut formulam illam doxologicam præter morem gentis e publica Eccleſiæ Judaicæ Liturgia repetitam ad privatas preces transferret, in quibus Antiphono nullus erat locus. At vero huic argumento paululum aliter inflexo non parum tribuere videtur ὁ πάνυ venerandus WERENFELSIUS, quando ad calcem *Cogitat. ad Loca N. T.* p. m. 309. ita loquitur: *Minime contemnenda argumenta ſunt pro huius Clauſulæ γνησιότητι, in primis, quæ proferuntur ex Judæorum ritualibus libris, ex quibus apparet, hanc δοξολογίαν non eſſe inventum Græcorum.* At vero nihil cogit eos, quibus probabile fit hanc Clauſulam e Græcorum Liturgia in S. Textum fuiſſe inſertam, ſtatuere, eam eſſe Græcorum inventum: Potuit hunc morem in publicis cœtibus preces publice fundenti per Antiphona reſpondendi Eccleſia Chriſtiana ſub ipſa ſua incunabula e Synagoga accepiſſe; quod de altero Antiphono non obſcure docet Paulus Apoſtolus 1. Cor. XIV: 16. Ἐπεὶ ἐὰν εὐλογήσῃς τῷ πνεύματι, ὁ ἀναπληρῶν τὸν τόπον τοῦ ἰδιώτου, πῶς ἐρεῖ τὸ ΑΜΗΝ ἐπὶ τῇ σῇ εὐχαριστίᾳ; ἐπειδὴ τί λέγεις οὐκ οἶδε: etenim obſervante Cl. SAVBERTO, inter Hebræos idem obtinuit, ut indocti & idiotæ, qui nec noſſent octodecim preces ſtatas, nec Summulam earum, obligati eſſent ſaltem ingredi templum & reſpondere

dere ibi AMEN, uti conſtet ex *Maſſec. Brachos.* Jam vero ex hactenus dictis ſatis conſtare arbitror, tria hæc palmaria argumenta pro Clauſulæ illius αὐθεντίᾳ in medium prolata, atque ab argumenti dignitate, & Analogia cum aliis S. Scripturæ locis, & ab exemplo Eccleſiæ Judaicæ repetita, nullam habere conſequentiæ vim, atque Quæſtionem noſtram, prout a nobis definita eſt, prorſus in dubio relinquere.

Itaque quartum reſtat Argumentum, idque hiſtoricum & unicum, cui in hac cauſſa locus eſt, & in quo tota huius Quæſtionis cardo vertitur: quod vero eius generis eſt, ut non a quovis, qui Theologi aut Oratoris ſacri nomen profitetur, poſſit explicari, neque etiam a quovis, quamvis fuerit clariſſime explicatum, ſatis intelligi: Hoc vero ita habet: **Wir beruffen uns kecklich auf den Glauben aller, auch der älteſten griechiſchen** Codicum, **in denen dieſer Beſchluß geleſen wird. Wir beruffen uns auf die auch uralte, und nach der Meinung der meiſten Sprachkündigen, gerade nach den Zeiten der Apoſtel verfertigte Syriſche Ueberſezung des N. T. auf andere Arabiſche und Orientaliſche Ueberſezungen mehr. Wir beruffen uns auf die gelehrten und in der griechiſchen Sprache wohlerfahrnen Kirchen-Väter** Chryſoſtomum **und** Theophylactum, **die dieſern Beſchluß in ihren** Homiliis **über das H. V. U. auch erklärt, hiemit in den griechiſchen Exemplaren ihrer Zeiten geleſen, und an der Glaubwürdigkeit deſſelben nicht gezweifelt haben.** At vero univerſæ huic argumentationi nervus inciditur, ſi ſumatur, hoc additamentum in S. Matthæi Textu omnibus græcis Codici-

dicibus, atque etiam ipſo Chryſoſtomo antiquius eſſe, quod Clariſſ. *Bengelius* in *Apparat. Crit.* ad Lect. N. T. p. 465. admodum probabile reddidit: ubi his verbis ſuam disquiſitionem concludit: *Infra illam certe ætatem conſiſtunt, ea monumenta, quibus nihil pro Clauſula quisquam produxit remotius aut antiquius.* Alterum, quod huic argumentationi, cuius fides ſola dicentis auctoritate nititur, & in qua adverſa huic cauſſæ momenta ſtudioſe ſupprimuntur, oppoſitum volo, eſt autoritas & conſenſus omnium, qui inde a reſtauratis Sacris inter Eruditos in eo Literarum genere, unde vera & genuina N. T. Lectio ſua habet præſidia, quas vero maxima Theologorum turba ne primis quidem labris deguſtare ſolet, tantum non conſenuerunt, quique dedita opera huius cauſſæ momenta utrinque ſine partium ſtudio quam diligentiſſime expenderunt: Hi enim uno ore omnes Clauſulæ huius γνησιότητα aut aperte reiiciunt, ut ERASMUS, WALTONUS, MILLIUS, GRABIUS; aut certe eam quam maxime dubiam faciunt, ut BEZA, A MASTRICHT, ALB. BENGELIUS: quorum autoritas quantum in hac cauſſa valeat, quantumve oppoſitæ Sententiæ præiudicium afferat, illi optime intelligunt, qui perſpectum habent, quam negligenter & perfunctorie ceteri, alias magni nominis, Theologi in huiusmodi cauſſæ diſceptatione verſari ſoleant, ita ut non dubitent aliquando re non ſatis expenſa in alterutram partem pro ſuo arbitrio atque libidine confidenter pronuntiare, quaſi res ad liquidum eſſet perducta & extra omnem dubitationem poſita: de quibus veriſſime Cl. BENGELIUS in Appar. crit. p. 424. „ Multi hac methodo utun-

„ tur:

„ tur: Ubi tangitur lectio, quam in omnibus
„ aut plerisque Editionibus extare aut ſciunt, aut
„ putant, primum eis iam hoc ſatis eſt, ut ſta-
„ tuant, defendendam eſſe Lectionem: deinde
„ experiuntur, qua ſpecie defendi poſſit. Ubi
„ ea nonnihil præſidii habet, ita dicunt: Quia
„ hæc lectio extat in MSS. in Verſionibus, in
„ Patribus, his & illis; ideo defendemus eam.
„ Nec tamen quærunt, utrum pauciores, an plu-
„ res, deteriores an meliores, recentiores an an-
„ tiquiores, MSS. Verſiones, & Patres eam Le-
„ ctionem habeant, quæ ipſis displicet. Con-
„ tra, ubi lectio ipſis placita imbecillis eſt & me-
„ lioribus præſidiis deſtituta, ita dicunt: Quan-
„ quam iſta lectio extat in MSS. in Verſionibus,
„ in Patribus, his & illis; tamen eam non ad-
„ mittemus. Nec tamen æque Codices, Ver-
„ ſiones, Patres pro ea Lectione, cui favent,
„ producunt. Itaque Verſiones exoticas, Cle-
„ mentem Alexandrinum, Origenem, Baſilium,
„ Epiphanium, Scholiaſtas græcos, Auguſtinum
„ item & Hieronymum, non perpenſis rerum
„ momentis, ſed pro arbitrio, modo advocant,
„ modo explodunt, dum rem deducant, quo
„ ipſi volunt, non quo ſpectat res. In Supple-
„ mentum autem allegare ſolent contextum ipſum,
„ emphaſin &c. perinde ac ſi altera lectio virtute
„ ſua careret; perinde ac ſi contextum non le-
„ giſſent, qui eum gloſſis auxerunt; perinde ac
„ ſi id demum, quod textui repugnaret, ei aſſui
„ poſſet. „ Et profecto ſi hæc argumentandi ratio, quam in hac cauſſa inſtituunt, valeret atque procederet, actum & conclamatum fere eſſet de loco 1. Joh. V: 7. in quo tuendo hanc ipſam ra-

tionem

tionem condemnare ac repudiare, & prorſus contrariam viam inſiſtere neceſſe habent: Qua de re ſæpe laudatus Cl. BENGELIUS l. c. p. 466. ita differit: „ Nihil opus aſtutia, neque huius Clau„ ſulæ impendio alia tanquam cariora dicta ſunt „ redimenda; ſed veritas ubique ſimpliciter tuen„ da: At certe qui Clauſulam obnixe defendunt, „ videant ne locum Act. VIII: 37. ac potius di„ ctum 1. Joh. V: 7. amittant. Nam fere eadem „ monumenta, Latina, quæ duas illas Lucæ & „ Johannis periochas agnoſcunt, Clauſulam igno„ rant: Græca, quæ hanc admiſerunt, illas re„ moverunt. Enimvero citerioribus ſeculis Græ„ ci quidam in totas periochas vim exercuerunt: „ Latini, antiquam Lectionem retinuerunt. Qua„ re hic quoque Latini fide maiore digni ſunt. „ Vide Var. §. XXVII. ad l. 1. Joh. V: 7. „ Poſſem quidem iam in his ſubſiſtere, atque eos, qui controverſiæ huius momenta accuratius examinari cupiunt, ad Doctiſſimorum Criticorum, maxime vero ad Cl. BENGELII Disquiſitionem, in qua utriusque partis argumenta, quæ utrinque momentum aliquod habent, critico iudicio tanquam trutina aliqua diligenter ac docte caſtigat, ablegare; atque ab iis iure quodam meo poſcere, ut prius ipſi argumenta, quæ contra huius Clauſulæ fidem non parca manu, ſed pleno quaſi horreo a Viris in hoc litterarum genere verſatiſſimis excitata ſunt, infringant atque refellant: Quod ſi enim ipſe nunc in hanc cauſſam vellem deſcendere atque ad vivum omnia reſecare, non poſſem non actum agere: Ita Clariſſ. BENGELIUS ſequentes Propoſitiones iam aſſertas ac probatas dedit, ut mihi præ veritatis ſtudio non liceat eam

ſenten-

ſententiam amplecti, quam maxime vellem. I. *Clauſulam O. D. non habuit unquam Latinus Interpres, unus omnium antiquiſſimus: neque Tertullianus, neque ceteri Patres Latini, in Africa, Italia, Gallia, Hiſpania.* II. *Non habent, certe non habuerunt Græci Codices antiquiſſimi, non Patres, Interpretesque alii.* Quoad autem hæ Propoſitiones firmæ ſtabunt, periit fides argumentationi ſupra in contrarium allatæ. Sed quoniam mihi forte, dum hoc ago, in manus incidit V. Cl. J. ADAMI OSIANDRI, Tubing. Prof. extraord. *Schediasma criticum, quo*, ut titulus magno hiatu promittit, *Authentia Clauſulæ Orationis Dominicæ rationibus ſelectioribus aſſeritur, atque Obiectiones diſſentientium ſpecioſæ reſolvuntur*, atque ego hoc Schediasmate veritatis cognoſcendæ ſtudio cupide perlecto cognovi, ita male a Cl. *Oſiandro* ſuam cauſſam agi, ut maiorem eius defendendæ voluntatem, quam facultatem, ipſi fuiſſe pateſcat: viſum eſt ſtrictim quædam hactenus dictis adiicere, atque ea tantum ex hoc Schediasmate ſub examen revocare, quæ duabus illis Propoſitionibus ex *Bengelio* ſupra citatis videri poſſent directe adverſari. Et primum quidem §. XXII. contra conſenſum Codicum Latinorum excipit unicum Pariſienſem S. Germani Codicem, *Rob. Stephano* laudatum, qui Clauſulam illam exhibeat; atque parum abeſt, quin unico huic exemplari maiorem auctoritatem tribuat, quam cæteris omnibus magno numero Codicibus, qui eandem uno convitio excludunt. Dein vero ſubdit: *Ad minimum ſcitam rationem contra Pontificios hanc Clauſulam ſuſpectam clamitantes profert JO. Gerhardus, quod ſcil. in ipſum Papam ſint iniurii, qui expunctam cupiant hanc Clauſulam, ſiquidem eadem extet in Verſione*

Erasmi *a* Leone X. *adprobata.* Verum ſi meminiſſe voluiſſet Gerhardus, tum a Papa Leone X. non tantum Erasmi Latinam interpretationem, ſed ipſas quoque eius Annotationes laudari, in quibus diſerte monuit, ſe quidem a Textu non reſecuiſſe hanc Clauſulam, quamvis eam ſuſpectam haberet: tum vero, quod Erasmus Clauſulam illam in latina ſua interpretatione diverſo charactere tanquam ſuppoſititiam & præter Codicum fidem additam notaverit, frigido hoc dicterio facile ſuperſediſſet, nec *Oſiander* id tanquam ſcite dictum iactaret. Pergit autem ad hunc modum: *Sed enim vero ſac omnes conſentire, num verſio fonti præiudicabit? aut num ſcelus affirmare, falli Latinæ Eccleſiæ vel Interpretes, vel Codicum deſcriptores potuiſſe? An maius flagitium iſtud affirmare, quam totam Eccleſiam græcam falſi arguere? Conſona hisce ſunt illa H. Witſii:* „ In latinis quidem Codi„ cibus non inveniri hanc pericopen certum eſt: „ Sed quæritur, quid iuſtius ſit, an Latinos, ut „ recentiores, ad Græcos, quippe antiquiores, „ corrigi; an Græcos propter Latinos lituram „ pati. „ Mirus hic in verbis & vagis locutionibus luſus eſt: Quis enim unquam verſionem fonti præferre, aut totam Eccleſiam græcam fraudis arguere, aut recentiores Codices, ob hoc ipſum, antiquioribus maioris æſtimare ſuſtinuit? Scilicet hoc agitur; quum oſtendi poſſit, antiquiſſimam Latinam Interpretationem, quæ omnium Græcorum Codicum ætatem longe ſuperat, & ad Apoſtolorum ætatem proxime accedit, hanc Clauſulam nunquam agnoviſſe; annon recte inde colligi poſſit, Græcum illum Codicem, e quo primum Translatio facta eſt, & qui Apoſtolorum

tem-

tempora proxime attingebat, hanc περιοχὴν quoque ignoraſſe? Ut taceam dudum a Criticis hunc Canonem eſſe receptum: *Interdum Latinus Græco, interdum Græco Latinus prævalet*: quem multis confirmatum dedit Cl. BENGELIUS in *Apparat. Critic.* p. 426. ſeq. Non autem ſerio agere videtur Cl. *Oſiander*, quando ſibi perſuadet, novum ſuæ cauſſæ præſidium accedere, quum adiicit: *In ſpecie vero Verſio vulgata ſententiæ noſtræ iure non officit: - - Licet enim eam ut antiquam in pretio habeamus, ſuisque dotibus inſtructam eſſe non diffiteamur, pro authentica tamen agnoſcere & pro canonica habere eam non poſſumus*: quam canonicæ autoritatis negationem deinceps VII. argumentis ex Syſtemate polemico repetitis prolixe adſtruit: Quaſi tanto molimine opus eſſet; aut quaſi nulla poſſit eſſet Verſionis Latinæ, niſi eam pro divina & canonica habeas, auctoritas in expungenda e S. Matthæi Textu Clauſula O. D. Neque quicquam proficit Cl. *Oſiander*, quum ad elevandam aut evertendam Latinæ Verſionis Italicæ veteris auctoritatem, Syriacæ N. T. Interpretationis, quæ in hodiernis Codicibus hanc Clauſulam præferat, fide abutitur: Non poterit enim, quod nos in Latina Verſione præſtamus, fidem facere, quod iam olim Syriaca Verſio Clauſulam illam fuerit complexa; eam enim qualis nunc eſt, per interpolationes ex Græcis Codd. citeriorum Seculorum magnopere fuiſſe deformatam extra controverſiam eſt. Neque felicior eſt Cl. *Oſiander* in oppugnando Conſenſu Patrum Latinorum §. XXIII. *Non miramur*, inquit, *quod TERTULLIANUS & CYPRIANUS* Doxologiam *O. D. non attigerint, cum eandem in Verſione ſua Latina non habuerint.* Confite-

tur ergo Tertulliani ævo hanc Clauſulam pro ſpuria habitam in Latina Verſione non comparuiſſe. Et mox de Hieronymo: *Verum HIERONYMI ſilentium expendamus neceſſe eſt. Nusquam hic Clauſulam O. D. Doxologicam addit, cum vir eſſet in uſu Codicum Græcorum æque ac Latinorum verſatiſſimus: gravi ergo ratione & magno Codicum conſenſu motus illam pro divina non habuit. Recte ſane: niſi quod illud ſimul addendum, labi quoque potuiſſe Hieronymum fallique: quod non raro illi contigiſſe palam eſt. - - Quid igitur obſtat, quin & erraſſe credamus Hieronymum, cum Doxologiam O. D. omitteret apud Matthæum? atque idem contigiſſe AUGUSTINO, Africanos Eccleſiæ ſuæ Codices ſecuto? Eadem facilitate lapſus apparet etiam GREGORIUS M. dum erroneam lectionem ævo ſuo pridem receptam retinuit.* Eandem vero tibiam inflat, quum ad Græcos Patres progreditur §. XXV. quorum autoritatem ſententiæ, quam ſtabilitam vellet, obſtare intelligit: *ORIGENEM quod concernit, utut diligens fuerit, non eapropter caruit nævis ſuis etiam cum de lectione ſacri textus lis eſt: & vel id ſolum dubiam eius laudem facit, quod divinum Codicem variis & ridiculis explicationibus detorquet. - - Igitur non immerito Whitbius:* „ Origenem, *inquit*, in „ hac re parvi facio, nempe qui hic, ut ſæpe „ alibi, feſtinans cœcutiit: Cum itaque Orige„ nes omni exceptione maior non ſit, lubrico „ niti fundamento exiſtimamus argumentum ab „ ipſius diſſenſu nobis oppoſitum. „ *De GREGORIO autem NYSSENO tenendum eſt, quod Clauſulam O. D. eapropter nec omiſerit, nec neſciverit, quia illi nullam expoſitionem addidit, ſed quod more Græcarum veterum Liturgiarum una cum Doxologia Filii & Spiritus S. eam protulerit. - - Et ſi hæc reſponſio ſuffice-*

re non videtur in ordine ad Gregorium Nyſſenum, ſciant, velint nolint, qui autoritate huius Viri induci ſe adverſus nos patiuntur, quod is Origenis nimio ſtudio fuerit captus, unde non mirum, ſi eandem cum Origene tibiam hac in re inflavit, & quidem peſſime. Ut illud non urgeamus, quod credulæ nimis ac pene anili ſimplicitati fuerit deditus. Hæc ſi valeat argumentandi ratio: *Hieronymus* labi potuit, immo ſæpe erravit: *Origenes* non caruit ſuis nævis, neque omni exceptione maior eſt: *Gregorius Nyſſenus* credulus erat: Ergo lubrico nititur fundamento argumentum ab illorum diſſenſu petitum; profecto nulla amplius erit Patrum Græcorum in aſſerenda genuina N. T. Lectione auctoritas: Immo nullius nec hominis, nec codicis, niſi qui ſit ab omni labe purus, teſtimonium, ne quidem in re facti, quicquam amplius valebit; atque ita inducetur verus Scepticismus hiſtoricus. Et quum perhibet Oſiander *Auguſtinum* Africanos Eccleſiæ ſuæ Codices ſecutum, qui Clauſulam illam non exhibuerint; quomodo docebit, Codices illos & *Tertulliani* & *Auguſtini*, a Græcis illius temporis, quoad hanc pericopam, discrepaſſe, atque etiam, ſi vel maxime discrepaverint, Latinos, non vero Græcos, erraſſe aut vim aliquam fuiſſe paſſos. Maxime vero ſuam incuriam prodit Oſiander §. XX. cum ad obiectionem de quibusdam Codicibus Græcis, qui Clauſula O. D. deſtituantur, hunc in modum reſpondet: *Poſſemus uno ictu adverſarios noſtros profligare cum* Erasmo, Bellarmino & Dietenbergero, *qui fatentur, noſtram pericopam exſtare in OMNIBVS Codicibus græcis. Sed his ſuppetiis opus nondum habemus. Sit ita, epilogum Orationis dominicæ, ſecundum teſtimonium* Bezæ *deeſſe in*

vetuſtiſſimis aliquibus Codicibus græcis, præiudicat tamen illis, ut cum Glaſſio loquamur, primo concentus reliquorum Codd. græcorum conſtantiſſimus. Nec dubium, quin primis quidem temporibus diverſitas exemplarium hic fuerit: quæ progreſſu temporis ita ſublata, ut conſtanter illa in Græcis fuerit retenta, & pro canonica & genuina parte a priſcis Patribus agnita. Secundo, quod de ſuo exemplari Pariſienſi, (quod pericopam illam non habet) dicit Brugenſis, ad Latina fuiſſe caſtigatum, quidni etiam de antiquis Bezæ (ſi qui fuerunt) Codicibus aſſeri poſſit. Deinde, ut Jo. Frickii *verba noſtra faciamus, velit nolit* Millius, *fateri neceſſum habet, omnes Codices, quotquot ſuperſunt bonæ notæ atque eximiæ vetuſtatis,* Vaticanos, Erasmianos, Pariſienſes, Alexandrinum, Cæſareum, *& quos non? exhibere nobis coronidem O. D. Doxologicam. Neque eſt, quod obiiciat nobis Codicem unum* Rob. Stephani, *ut &* Cantabrigienſem, *in quibus non reperiatur. Tot enim extant utriusque horum Codd. lectiones corruptæ, & ad Latinam editionem perperam immutatæ, tot itidem interpolationes ac detractiones, ut inter bonæ notæ Codices duos iſtos referre omnino fas non ſit, judice ipſomet Millio, qui fuſe vitia eorundem enumerat.* Tædet me ſingula, quæ hic temere ac præter rationem dicta ſunt, arguere: Prætermittere tamen non poſſum, quominus unam alteramque Oſiandri hallucinationem obelo configam. Et primo quidem miror, qui auſit ad ERASMUM provocare, cum de omnium Græcorum Codd. conſenſu quæſtio eſt: quaſi Erasmus omnes Græcos Codd. inſpexerit, aut quum in univerſum loquitur, alios intelligat, quam ad quos editiones ſuas ſe recognoviſſe ipſe fatetur. Quæ vero *Bellarmini* aut *Dietenbergeri* in hac quæſtione poſſit

eſſe

eſſe auctoritas, ego quidem non intelligo, quanquam ſe his præſidiis uno ictu omnes adverſariorum copias profligare poſſe confidenter iactitet. Deinde quum ad conſenſum omnium, quotquot ſuperſunt bonæ notæ & eximiæ vetuſtatis Codicum provocat, abiectius quam par eſt ſentire videtur de cæteris, qui Clauſulam non exhibent, Codicibus; quibus præter eos, quos h. l. enumeravit, alios non minoris commatis & pretii adiicere potuiſſet: Adhæc non aſſequor qua fronte potuerit inter eos Codices, qui O. D. Clauſulam præferant, recenſere etiam *Alexandrinum*, qui tamen in Matthæo usque ad Capitis XXV. v. 6. hæc verba ἐξερχεσθε εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ, mutilus eſt. Denique nec illud ſilentio prætereundum eſt, longe aliam eſſe huius varietatis in MSS. Codicibus rationem, quam ceterarum omnium, etiam ubi de additamento ſuſpectus eſt aliquis locus: etenim ſi ſumamus hanc Clauſulam O. D. ab ipſo Domino fuiſſe dictatam; non facile concipi poteſt, qui accidere potuerit, ut vel negligentiſſimus librarius in deſcribenda hac precum formula, quæ quotidiano uſu ita familiaris omnibus erat, ut ne quidem oſcitantes in ea recitanda aberrarent, eius Clauſulam omitteret, neque errorem ſtatim animadverteret; multo minus, quomodo error iſte ſemel admiſſus in alios deinceps Codices potuerit propagari.

Cæterum quanquam Lucæ ſilentium ſeorſim ſpectatum Clauſulæ illius apud Matthæum γνησιότητα non directe confellat; ſiquidem uſitatiſſimum eſt, unum Evangeliſtam interdum ſilentio præterire, quod alter ſua narratione explicat: Negari tamen

non poteſt, ubi ſemel Clauſulæ illius apud Matthæum fides ſuſpecta ac dubia eſſe cœpit, hoc Lucæ ſilentio eam ſuſpicionem multum omnino confirmari & maiorem probabilitatis gradum acquirere. Non poteſt enim non inſolitum videri: Chriſtum Dominum quo tempore in ſermone publico hoc argumentum attigiſſet, concioni populi ultro eam precum formulam præcepiſſe, cui adiecta fuerit Δοξολογία: mox vero deinde, quum a Diſcipulorum quodam eſſet rogatus: Κύριε, δίδαξον ἡμᾶς προσεύχεσθαι, καθὼς καὶ Ἰωάννης ἐδίδαξε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ: eandem illum formulam, ſed parte aliqua mutilam & Δοξολογίᾳ deſtitutam tradidiſſe: Cui non probabilius eſſe videtur, ſi quidem alterutro loco omitti potuerit, apud Matthæum potius fuiſſe omiſſam, apud Lucam contra additam iſtam Doxologiam? ut nimirum Diſcipuli haberent formulam quam ſequerentur, quæ nulla parte manca eſſet. Et profecto leviſſimæ ſunt ac nullius fere momenti rationes, quibus hoc Lucæ ſilentium excuſare volunt plerique, qui Δοξολογίαν illam apud Matthæum a Domino profectam ſibi perſuadent: GUALTHERUS Homil. XCIII. in Matth. p. 219. b. *Non autem moveat aliquem, quod Lucas hanc partem omiſerit. Huic enim ſatis fuit docere, quis invocari, & quid peti debeat. Et ſic inter Evangeliſtas Spiritus S. operas diſtribuit, ut alii alios illuſtrent.* Cui vero huiusmodi reſponſio poſſit ſatisfacere? non enim quæritur de certo aliquo facto, aut facti illius hac vel illa circumſtantia, qnæ ab uno Evangeliſta fuerit diſerte expoſita, ab alio vero ſilentio præterita: In his rebus omnino ſapientem operarum diſtributionem inter Evangeliſtas pro ratione allegari poſſe, concedi-

mus

mus. Neque de omiſſione aliqua a Luca facta quæſtio eſt: Sed poſcimus rationes, quas oportet fuiſſe graviſſimas, ob quas ipſe Dominus, quum altera vice Diſcipulis rogantibus eandem precum formulam impertiiſſet, eam non integram, ſed omiſſa Δοξολογία tradiderit? Jam vero ad hanc quæſtionem nihil pertinet ſapiens illa inter Evangeliſtas operarum diſtributio. Neque etiam ad ſolvendum iſthoc dubium quicquam facit, cum dicunt, Lucæ, aut potius Domino, ſatis fuiſſe docere; Quis invocari & quid peti debeat? Quidni enim Domino & priore illa occaſione a Matthæo commemorata ſatis fuerit hoc ipſum docere? quod ſi ſumatur, admodum proclive eſt colligere, hanc Clauſulam eſſe merum additamentum. Sed aliam rationem commentus eſt, qua poſſit huic dubio ſatisfieri, Celeb. LIGTFOOTUS, quam Cl. SAUBERTI verbis ex *Diſſert. de Precib. Hebr.* §. XI. p. 127. referam: *Primo apud Matthæum Chriſtus inter diſſerendum in monte illam orationis formulam discipulis ultro tradidit, cum a nemine eſſet rogatus: eamque cum gemina adiecta Clauſula, quæ utraque cæteroquin publicarum Precum erat. Igitur & illam Oratiunculam publicam eſſe credebant Discipuli: & nihilominus aliquam, qua privatim uti poſſent, a magiſtro ſuo more gentis edoceri flagitabant: Cum id ſolemne fuerit, ut Rabbini ſeu Doctores precum privatarum formulas ex ſuo ingenio formaverint, ſuisque poſtea Thalmidhim ſeu discipulis tradiderint. Itaque poſt ſolidum fere ſesquiannum, incertum quo loco, altera vice adeunt Chriſtum discipuli, non docentem & concionantem plebi, ſed poſtquam vacaſſet precibus, enixe petentes, ut doceat ipſos orare, ſicut & Joannes docuit diſcipulos ſuos, h. e. formulam quandam precationis, qua*

privatim poſſent uti. Ibi Chriſtus repetiit formulam illam, quam ante ſesquiannum inculcaverat, omiſſa tamen duplici coronide, quæ publicum ſapiebat uſum, ne discipuli amplius errarent. Quis autem ſibi poterit perſuadere, Chriſtum præcepta illa apud Matthæum precandi formula voluiſſe publicam Eccleſiæ Liturgiam caſtigare; quum ſatis conſtet Dominum hac in parte ſeſe uſui inter Judæos formulisque in cultu publico receptis accommodaſſe: quumque ipſe *Saubertus* fateatur, publicas preces nonniſi auctoritate publica fuiſſe confectas ac communi Eccleſiæ conſenſu receptas? Vel etiam Discipulos cæteramque populi turbam in eam opinionem adduci potuiſſe, quaſi Chriſtus præſcriptam hanc formulam publico tantum uſui deſtinaſſet, quum e v. 6. Cap. VI. Matth. clariſſimum ſit, ipſi de precibus privatim & in ſeceſſu uſurpandis ac peragendis ſermonem fuiſſe? Quin potius ſi tale quid reſpexiſſet Dominus, prorſus omittenda fuerat apud Matthæum duplex hæc Clauſula, quia noverat in publico precum exercitio, quamvis nihil diſerte ea de re præciperet, hæc Antiphona poſt ſingulas preces finitas a populo reddi, easque his formulis quaſi obſignari. Et quoniam apud Judæos in privatarum precum uſu Δοξολογία hæc nunquam fuerit adhibita, nulla idonea dari poteſt ratio, quamobrem Dominus apud Matthæum eam adiectam voluerit, ſi quidem, quod ipſi volunt, Judæos hac in re fuerit imitatus.

Plura non addo, niſi hoc unum, quod præclare a quodam monitum deprehendo: *Ex omnibus dotibus, quæ in his, qui ſeſe ad Criſin Lectionum N. T. accingunt, requiruntur, longe præcipuum locum ſibi*

ſibi vindicat Candor, h. e. ſtudium veri ſimplex & rectum, animusque ab omni ſtudio partium alieniſſimus. Nemo certe alius diiudicandis Lectionibus atque æſtimandis ſingulis idoneus erit, niſi cui perſuaſum fuerit, non id agi, ut ſuarum partium Doctrinam confirmet, ſed ut veriſſimam Lectionem eruat, Codicibus MSS. Patrumque teſtimoniis & cæteris criteriis comprobatam. Haud facile animus verum pervidet, ubi vincendi cupiditas officit, ac plerique haud difficulter ſibi perſuadent, eam omnino Lectionem optimam eſſe, quam optimam haberi vellent.

NO-